

Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbietego

Historia rasy

Z opracowań Pruskiego (1967), Pająka (1968), Nowickiego (1997) wynika, że w wieku XIX na ziemiach polskich hodowano wiele ras bydła: czarno-białą holenderską, simentalską, oldenburską, wyzynną czerwoną świętokrzyską, a także bernery, pinzgauery, szwyce, shorthorny, srebrzyste holendry, czarne i czerwone nadburzańskie, wschodnie fryzy (czerwono-białe), vogthändery, białogrzbiety, nizinne żuławskie, czerwono-białe. Pogłowie bydła składało się więc z różnych miejscowych typów przekrzyżowanych zarówno pomiędzy sobą jak i ze sprowadzonymi rasami zachodnioeuropejskimi.

Prof. Pruski (1967) podaje, że z nazwą "białogrzbiety" spotykamy się w opisie bydła dokonany przez Jana Ostromęckiego w 1903 r. Autor ten podzielił bydło krajowe na dwie grupy:

- bydło czerwone polskie,

- bydło wyprowadzające swe pochodzenie od tura "*Bos primigenius B*". Bydło to nazywa: żuławskim, białogrzbietami, czasami nadwiślańskim, powiślańskim, nadświdrzańskim, nadburzańskim. Bydło to posiadało charakterystyczną maść tzn. było ono na ogół srokate, najczęściej biało-czarne, czerwono-srokate, a rzadziej sino (popielato)-srokate.

W podręczniku "Zarys chowu bydła" prof. J. Pająka (1968) podaje, że "na terenach nad Bugiem, Sanem i Narwią, a zwłaszcza nad dolną Wisłą, ukształtował się odrębny typ bydła i można go traktować jako grupę rasową, przyjmując dla całego tego pogłowia starą nazwę - bydło nadwiślańskie".

Z nazwą tego bydła spotykamy się już w pracy Gunthnera z 1853 r. Również u Kleckiego (1906-1908) spotyka się nazwę bydła "powiślańskie" i "nadwiślańskie". W sprawozdaniu z ankiety podjętej w 1899 r. przez Sekcję Rolną w celu zbadania stanu hodowli bydła w Królestwie Polskim, a opracowanym przez Stanisława Chaniewskiego, w opisie krajowego bydła Guberni Warszawskiej znajduje się wzmianka o bydle "powiślańskim". W Encyklopedii Rolniczej wydanej w 1872 r. w Warszawie T. Chłapowski w artykule pt. "Bydło" pisze: "na Powiślu między granicą pruską a Warszawą spotyka się rasę bydła do żuławskiej trochę podobną, mleczną i pięknej postawy". Z nazwą bydła nadwiślańskiego, względnie nadwiślańskich białogrzbietów spotkać się można w artykułach A. Nietkowskiego publikowanych w Gazecie Rolniczej w latach 1901-1906.

Co do pochodzenia tego bydła nie ma jednoznaczności. Przewijają się 2 tezy, tzn., że jest to bydło przebywające na tym terenie od niepamiętnych czasów (podobnie jak bydło polskie czerwone) lub, że przed wiekami przywędrowało do Polski z okolic Bałtyku. Jedna i druga

teza potwierdza jednak, że jest to bydło od wieków bytujące na tych terenach, doskonale wykorzystujące paszę i wytrzymałe na trudne miejscowe warunki. Prawocheński (1926) przypuszcza, że białogrzbiety pochodzą od prymitywnego bydła zamieszkującego kiedyś północny-wschód Europy, a w charakterystycznym umaszczeniu widzi on pośrednią fazę w procesie "bielenia umaszczenia", co spotyka się również u innych ras.

Według Sprawozdania Izb Rolniczych na przełomie 1935/36 r. na terenie działania Lubelskiej Izby Rolniczej znajdowało się 6,1% krów rasy "białogrzbiety".

W podręczniku prof. J. Pająka (1968), autor podaje, że "obecnie pewna ilość tego bydła występuje jeszcze w woj. białostockim oraz w pow. radomskim i ostrowskim woj. kieleckiego, ponadto zaś w północnej części woj. lubelskiego i północno-wschodniej części woj. warszawskiego". W podręczniku prof. E. Sasimowskiego (1983) autor stwierdza, że "białogrzbiety w Polsce nie należały do ras popieranych i objętych rejonizacją, ale w środkowo i północno-wschodniej części kraju są jeszcze spotykane w masowym pogłowie bydła".

W podręcznikach profesorów W. Pruskiego (1967), J. Pająka (1968) i E. Sasimowskiego (1983) w opisie budowy białogrzbietów zawarte są między innymi takie stwierdzenia: Budowa bydła nadwiślańskiego jest swoista, odróżniająca je od bydła polskiego czerwonego i nizinnego czarno-białego. Znamionują je następujące cechy budowy: łeb ciężki, skrzyniasty, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem, tułów długi o dość głębokiej, ale wąskiej piersi, zad często pochyły lub dachowaty, ogon wysoko osadzony, kończyny krótkie, tylne często o postawie szablastej. Wymię ma zawieszenie brzuszne, co zapewnia dobry jego rozwój i niezależnia od szerokości miednicy oraz rozstawienia tylnych kończyn, umożliwia zatem osiągnięcie wysokiej mleczności bez większej zmiany budowy zwierzęcia.

Białogrzbiety, jak sama nazwa wskazuje, charakteryzuje biały pas, wąski na kłębie a rozszerzający się ku zadowi, gdzie obejmuje całą szerokość miednicy. Brzeg barwnego obrzeżenia jest nieregularnie poszarpany, a że boki tego bydła są najczęściej umaszczone czarno lub czerwono, Moczarski (1907) nazwał je "boczastym". Umaszczenie białogrzbietów dziedziczy się bardzo silnie.

Wykonane w latach 1953-1955 pomiary biometryczne bydła polskiego czerwonego w ośrodku mazowieckim przez W. Krotowa i bydła nadwiślańskiego z doliny Biebrzy przez J. Pająka (1968) wykazują zgodność wymiarów bydła nadwiślańskiego (białogrzbietów) z wymiarami bydła czerwonego polskiego. Autorzy tłumaczą to podobnymi warunkami bytowania bydła krajowego.

Pod względem cech użytkowości mlecznej i mięsnej białogrzbiety zajmowały na ogół pośrednie miejsce między bydlęciem czerwonym polskim a nizinym czarno-białym. Prof. E. Sasimowski (1983) podaje, że "wśród rolników indywidualnych bydło to cieszyło się dobrą opinią jako wydajne i dobre do utrzymania".

Jak podaje prof. J. Pająk (1968) w latach 1953-1955 w wielu gromadach w dorzeczu Biebrzy spotykało się jeszcze dość często bydło nadwiślańskie. W niektórych miejscowościach stanowiło ono nawet w granicach 20-30% całego pogłowia. Ostatnim, który interesował się bydłem białogrzbiętym w Polsce w latach sześćdziesiątych był Prof. Jan Pająk z SGGW w Warszawie. W późniejszym okresie bydło to nie było wyróżniane jako odrębna rasa, w konsekwencji czego zostało uznane za wymarłe. Bydło białogrzbięte przetrwało na Litwie i jest wymieniane jako rasa zasługująca na ochronę zasobów genetycznych.

Uzasadnienie konieczności ochrony

Spotykane jeszcze sporadycznie w chowie masowym w rejonie nadburzańskim sztuki bydła białogrzbiętego są ostatnimi przedstawicielami drugiej, obok bydła polskiego czerwonego, rasy krajowej tego gatunku.

Według informacji uzyskanej od rolników, którzy jeszcze utrzymują bydło białogrzbięte, odznacza się ono właściwościami cechującymi populacje autochtoniczne, takimi jak: duża odporność i zdrowotność, długowieczność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchovu. Istotne znaczenie ma też doskonałe przystosowanie tego bydła do trudnych warunków środowiska, niewybredność w doborze pasz, zdolność do ograniczania wydajności umożliwiającą przetrwanie sezonowych niedoborów paszowych, jak też dość szybkie regenerowanie utraconej kondycji. Cechy te powodują, że bydło tej rasy jest dobrze przystosowane do trudnych warunków bytowania i produkcji (np. na Polesiu). Nie było badań, które charakteryzowałyby dokładnie wydajność bydła nadwiślańskiego, nie mniej w opinii prof. J. Pajaka (1968) krowy te odznaczają się stosunkowo korzystnym stosunkiem białka do tłuszczu w mleku.

W strukturze rolnej drobnych gospodarstw położonych w obszarach, gdzie naturalne warunki nie sprzyjają intensywnemu sposobowi produkcji rolnej np. na obszarach chronionych (Poleski, Biebrzański i Narwiański Park Narodowy itp.) białogrzbięty mogą być konkurencją wobec ras wysoko produkcyjnych. W tych bowiem warunkach rasy intensywne nie mogą wykazać swych dużych walorów użytkowych, a tym samym nie zapewniają lepszej opłacalności produkcji.

Wartościowe cechy białogrzbiętów są związane z założeniami genetycznymi ich protoplastów i stanowią między innymi o dużej wartości tego bydła dla zachowania bioróżnorodności gatunku. Konieczność restytucji, a następnie ochrony zasobów genetycznych tej rodzimej rasy wynika również z jej wartości dla narodowej kultury rolniczej. Stanowi ona cenny materiał dla rolnictwa ekologicznego, nie tylko w znaczeniu biologicznym, ale także krajobrazowym i etnograficznym.

Populacja białogrzbiętów zlokalizowana do 2004 r. w rejonie nadbużańskim i na Podlasiu liczy około 100 sztuk. Stwarza to możliwość rozpoczęcia prac nad restytucją tej rasy i uratowaniem jej od całkowitego wyginięcia. W przyszłości możliwe będzie rozwinięcie regionalnej współpracy z krajami, w których bydło w tym typie nadal występuje (Litwa, zachodnia Białoruś i Ukraina).

1. Cele programu

Program ochrony zasobów genetycznych ma na celu:

- 1) odtworzenie i zachowanie populacji dawnego bydła białogrzbiatego, o docelowej liczebności około 500 krów,
- 2) dążenie do utrzymania jak największej zmienności genetycznej,
- 3) odtworzenie i stabilizację cech fenotypowych i genetycznych dawnego bydła białogrzbiatego.

Prace hodowlane prowadzone będą w kierunku odtworzenia i zachowania typowych cech tego bydła, takich jak: doskonałe przystosowanie do trudnych warunków środowiskowych, duża odporność i zdrowotność, bardzo dobra płodność, lekkie porody, duża żywotność cieląt i łatwość ich odchovu, przy jednoczesnej poprawie cech budowy (szczególnie budowy nóg i wymienia) oraz wydajności i zawartości białka w mleku.

Docelowy wzorzec bydła białogrzbiatego

- typ użytkowy mięsno-mleczny;
- wysokość w krzyżu zwierząt dorosłych: buhaje około 140 cm, krowy około 130 cm;
- umaszczenie czarne, rzadziej czerwone z białym pasem na grzbiecie, wąskim na kłębie i rozszerzającym się ku zadowi, brzeg barwnego obrzeżenia nieregularny "poszarpany", brzuch i wewnętrzna strona nóg często łaciate lub mocno nakrapiane;
- cechy budowy: łeb ciężki, skrzyniasty, oczodoły o wysklepionym obramowaniu, szyja długa z wyraźnym podgardlem, tułów długi, głęboki, kończyny krótkie, silne i prawidłowo ustawione, wymię prawidłowo zbudowane i zawieszane;
- średnia wydajność mleczna populacji chronionej około 4 000 kg za laktację, przy zawartości tłuszczu 3,8-4,0%, i białka 3,2-3,4% .

2. Zakres prowadzenia oceny wartości użytkowej zwierząt niezbędny dla realizacji programu

2.1. Ocenie wartości użytkowej podlegać będą krowy, które rozpoczęły pierwszą lub pierwszą znaną laktację. Ocena prowadzona będzie zgodnie z metodyką określoną w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej z dnia 05.05.1999 r (Dz.U. nr 47 poz. 470 z późniejszymi zmianami) dla bydła typu mięsno-mlecznego i będzie obejmować:

- 1) użytkowość mleczną,
- 2) użytkowość rozplodową,
- 3) ocenę cech funkcjonalnych.

2.2. Oceny wartości użytkowej krów rasy białogrzbietych objętych programem dokonuje podmiot upoważniony do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła.

2.3. Oceniane są następujące cechy:

1) użytkowość mleczna:

- wydajność mleka w laktacji,
- zawartość suchej masy mleka,
- zawartość tłuszczu białka i laktozy w mleku,
- wydajność tłuszczu, białka i laktozy w laktacji,
- zawartość mocznika.

2) użytkowość rozplodową:

- rodzaj porodu,
- żywotność urodzonego cielęcia.

3) cechy funkcjonalne:

- zawartość komórek somatycznych,
- szybkość oddawania mleka,
- zachowanie się zwierzęcia w czasie doju.

Rejestrowane są również informacje o zdarzeniach takich jak urodzenia, pokrycia, wycielenia, ubycia wraz z datami wystąpienia tych zdarzeń. Na podstawie tych informacji określone są kolejne cechy:

- użytkowości rozplodowej:
  - okres międzyciążowy,
  - okres międzywycieleniowy.
- długość użytkowania krów w stadzie.

2.4. Pierwiastki mogą być objęte oceną typu i budowy prowadzoną zgodnie z obowiązującymi przepisami. Ocena ta obejmuje:

✓ Ocena ogólna:

- umięśnienie,
- kaliber i pojemność,
- typ i budowa,
- nogi i racice,
- wymię.

✓ Cechy liniowe:

- wysokość w krzyżu,
- obwód klatki piersiowej,
- głębokość tułowia,
- szerokość klatki piersiowej,
- ustawienie zadu,
- szerokość zadu,
- postawa nóg tylnych-widok z boku,
- racice-wysokość piętki,
- postawa nóg tylnych- widok z tyłu
- zawieszenie przednie wymienia,
- zawieszenie tylne wymienia,
- szerokość wymienia,
- więzadło środkowe wymienia,
- położenie wymienia,
- ustawienie strzyków przednich,
- ustawienie strzyków tylnych,
- długość strzyków,
- umięśnienie przodu,
- umięśnienie zadu.

2.5. Ponadto będą zbierane, gromadzone i przetwarzane uzyskane od hodowców informacje na temat zdrowotności zwierząt, w tym liczby stwierdzonych przypadków mastitis oraz przebytych chorób.

2.6. Lista ocenianych cech może być poszerzona o kolejne cechy mające wpływ na dokładniejszą charakterystykę rasy lub na poprawę opłacalności jej użytkowania.

3. Określenie wielkości populacji biorącej udział w programie

Z obserwacji poczynionych przez pracowników Katedry Hodowli Bydła AR w Lublinie oraz pracowników OSHZ w Białymstoku wynika, że w 2000 r. na Polesiu oraz na terenie woj. podlaskiego występowały jeszcze pojedyncze sztuki bydła w typie białogrzbietów. Zidentyfikowano około 100 sztuk takiego bydła. Bydło z rejonu Polesia zostało opisane w pracy magisterskiej Mgr Ewy Ochab pt. "Analiza możliwości zachowania jako rezerwy

genetycznej utrzymywanych w gospodarstwach indywidualnych wschodniej Polski tzw. Białogrzbietów", którą wykonała pod kierunkiem prof. Zygmunta Litwińczuka i obroniła na Wydziale Biologii i Hodowli Zwierząt AR w Lublinie w 2000 r.

W oborze założycielskiej stanowiącej przyszłe centrum hodowli bydła białogrzbietego zlokalizowanej w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym w Uhrusku (pow. Włodawa) oraz w gospodarstwach współpracujących w 2005 r. znajdowało się 57 krów, 34 jałówki i 6 buhajów. Docelowo w gospodarstwie tym może być utrzymywanych około 60 krów z przychówkiem. Zwiększanie liczebności stada będzie dokonywane poprzez odchów własny oraz wykup z terenu najbardziej wartościowych zwierząt (krów, jałówek, buhajów) o potwierdzonej badaniami cytogenetycznymi odrębności genetycznej. Odchowiwane w przyszłości w tym gospodarstwie jałówki będą kierowane do wytypowanych gospodarstw deklarujących chęć uczestnictwa w programie (głównie na terenie woj. podlaskiego i na Polesiu).

Powiększanie liczebności populacji krów objętych programem ochrony bydła białogrzbietego realizowane będzie sukcesywnie, w miarę możliwości pozyskania materiału odpowiadającego wymaganiom programu.

W miarę rozwoju liczebności populacji przewidywane jest utworzenie 2 rejonów hodowlanych o docelowej liczebności około 200-250 krów w każdym.

4. Metody hodowlane

- 4.1. Materiał żeński pochodzący z planowanych kojarzeń i odpowiadający wzorcowi rasy powinien być odchowywany w całości i przeznaczony na powiększanie liczebności stad uczestniczących w programie oraz zakładanie nowych stad. Materiał żeński będzie, w miarę zapotrzebowania, rozprowadzany głównie na terenie i w otulinie Poleskiego i Biebrzańskiego Parku Narodowego, a więc w rejonie naturalnego występowania tej rasy.
- 4.2. Urodzone buhajki będą kwalifikowane do hodowli lub kierowane na rzeź. Do odchowu pozostawiane będą buhajki wytypowane na podstawie cech fenotypowych (umaszczenia i cech budowy). Buhajki przeznaczone do dalszej hodowli będą odchowywane w Rolniczym Zakładzie Doświadczalnym w Uhrusku.
- 4.3. Pochodzenie buhajów zakwalifikowanych do uczestnictwa w programie ochrony będzie potwierdzane badaniem grup i białek krwi lub badaniem innych markerów genetycznych dokonany przez uprawnione laboratorium.
- 4.4. W początkowym okresie do rozrodu w stadach uczestniczących w programie stosowane będą buhaje wpisane do rejestru i zakwalifikowane do udziału w programie. Po otwarciu księgi dla buhajów do rozrodu wykorzystywane będą buhaje wpisane do księgi.

- 4.5. Kwalifikacji buhajów do udziału w programie będzie dokonywała, na podstawie listy buhajów wytypowanych przez prowadzącego księgi, komisja powołana przez Instytut Zootechniki. W przyszłości buhaje do rozrodu będą wybierane na podstawie analizy rodowodów, rozwoju osobniczego oraz typu i budowy. W miarę możliwości będą również brane pod uwagę markery genetyczne określane na podstawie badań grup krwi, polimorfizmu białek krwi i mleka oraz polimorfizmu DNA.
- 4.6. Liczba buhajów odchowywanych z przeznaczeniem do udziału w programie będzie uzależniona od rozwoju populacji chronionej oraz zapotrzebowanie na buhaje do rozrodu.
- 4.7. Ojcami tych buhajów mogą być wszystkie samce zakwalifikowane do kojarzeń indywidualnych.
- 4.8. Po uzyskaniu wystarczającej liczebności populacji krów dokonywany będzie wybór matek buhajów spośród krów wpisanych do księgi. Wybór będzie dokonywany przez komisję powołaną przez Instytut Zootechniki, na podstawie listy krów wytypowanych przez prowadzącego księgę.

Kryteriami wyboru przyszłych matek buhajów będą:

- pochodzenie krowy,
- cechy fenotypowe (umaszczenie i cechy budowy) zgodne ze wzorcem rasy,
- ocena typu i budowy,
- wyniki oceny wartości użytkowej.

a) sposób doboru zwierząt do kojarzeń

Przy doborze zwierząt do kojarzeń będzie uwzględniane ich pochodzenie oraz typ i budowa – dobór prowadzony będzie w miarę możliwości, w taki sposób aby unikać wzrostu spokrewnienia.

Hodowca będzie wybierał buhaja do kojarzeń spośród puli buhajów dopuszczonych do rozrodu w stadach objętych programem ochrony. Lista buhajów dopuszczonych do rozrodu będzie ustalona przez komisję powołaną przez Instytut Zootechniki na podstawie propozycji składanej przez prowadzącego księgę.

b) sposób wykorzystania materiału biologicznego

- Materiał biologiczny w postaci nasienia buhajów zakwalifikowanych do udziału w programie będzie gromadzony, przechowywany i wykorzystywany zgodnie z obowiązującymi przepisami.

- Nasienie buhajów będzie stanowiło rezerwową pulę genów oraz będzie wykorzystywane do rozrodu w stadach objętych programem ochrony, a także do krycia krów nie uczestniczących w programie, pod warunkiem, że nie wpłynie to na prawidłowość rozrodu w populacji chronionej,
- Nasienie buhajów w ilości niezbędnej do realizacji programu oraz utworzenia rezerwy genetycznej będzie pobierane, przechowywane i rozprowadzane przez podmioty prowadzące działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia, w uzgodnieniu z Instytutem Zootechniki oraz prowadzącym księgę.
- W celu sprawnej organizacji gromadzenia i dystrybucji nasienia Instytut Zootechniki będzie zawierał porozumienia z podmiotami prowadzącymi działalność w zakresie pozyskiwania, konfekcjonowania, przechowywania i dostarczania nasienia.

c) zakres kriokonserwacji materiału biologicznego

Od każdego buhaja zakwalifikowanego do udziału w programie powinno zostać pobranych, zamrożonych i zdeponowanych w Banku Materiałów Biologicznych Instytutu Zootechniki w Balicach minimum 200 porcji nasienia stanowiących rezerwę genetyczną.

Po uzyskaniu odpowiedniej wielkości populacji możliwe będzie pobranie, zamrożenie i zdeponowanie zarodków bydła biało-grzbieczonego w celu stworzenia rezerwowej puli genów.

Podstawy organizacyjne realizacji programu

Programem hodowlanym ochrony zasobów genetycznych bydła biało-grzbieczonego mogą być objęte zwierzęta wpisane do księgi lub spełniające wymogi wpisu do księgi, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- charakteryzują się umaszczeniem i cechami budowy zgodnymi ze wzorcem rasy;
- pochodzą po matce wpisanej do księgi tej rasy i ojcu zakwalifikowanym do udziału w programie lub odznaczają się potwierdzoną badaniami odrębnością genetyczną.

Podmiot prowadzący księgę dla bydła biało-grzbieczonego będzie typował zwierzęta do udziału w programie.

Kwalifikacji stad i zwierząt do udziału w programie będzie dokonywał, w porozumieniu z Grupą Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła, podmiot odpowiedzialny za realizację programu na podstawie wniosku hodowcy, do którego załączone będzie:

- zaświadczenie o posiadaniu krów odpowiadających wymaganiom programu wydane przez podmiot prowadzący księgę,
- zaświadczenie o poddawaniu krów ocenie wartości użytkowej prowadzonej przez upoważniony podmiot.

Wykazy krów zakwalifikowanych do udziału w programie będą przekazywane do prowadzącego księgę oraz podmiotu upoważnionego do prowadzenia oceny wartości użytkowej bydła.

Program realizowany będzie wspólnie przez:

1. hodowcę - właściciela stada bydła białogrzbietego,
2. podmiot prowadzący księgę dla bydła białogrzbietego,
3. Instytut Zootechniki.

Za realizację programu ochrony zasobów genetycznych odpowiedzialny będzie Instytut Zootechniki.

Zasady uczestnictwa hodowców w programie hodowlanym ochrony będzie określać umowa zawarta pomiędzy hodowcą - właścicielem stada a podmiotem odpowiedzialnym za realizację programu.

Realizacja programu zgodnie z założeniami uwarunkowana będzie możliwościami zapewnienie środków finansowych na:

- a. pokrycie kosztów utrzymania zwierząt w stadach uczestniczących w programie;
- b. częściowe pokrycie kosztów odchowu buhajków oraz przeprowadzania badań pod kątem przydatności nasienia do rozplodu i konserwacji;
- c. pokrycie kosztów gromadzenia i przechowywania oraz wykorzystania materiału biologicznego;
- d. prowadzenie badań naukowych dotyczących charakterystyki populacji, dystansu genetycznego, badań markerów genetycznych oraz polimorfizmu białek mleka;
- e. pokrycie kosztów zakupu wytypowanych zwierząt do stad objętych programem ochrony oraz wykupu materiału hodowlanego zagrożonego likwidacją, w przypadku wystąpienia takiej konieczności;
- f. pokrycie kosztów prowadzenia promocji rasy.

Podmioty zaangażowane w realizację programu będą zabiegały o uzyskanie środków finansowych na jego realizację z programów rolno-środowiskowych, ze środków budżetowych przeznaczonych na dotacje przedmiotowe dla podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa, projektów badawczych placówek naukowych oraz ze źródeł pozarządowych.

W celu rozwoju hodowli białogrzbietów realizatorzy programu prowadzić będą działania w kierunku promocji unikalnych walorów tego bydła oraz jego przydatności do pielęgnacji krajobrazu na obszarach chronionych, a także propagowanie jego chowu, przede wszystkim

w gospodarstwach, w których produkcja oparta jest na rolnictwie proekologicznym, w gospodarstwach agroturystycznych oraz na obszarach chronionego krajobrazu, gdzie mamy do czynienia z rozwojem turystyki.

Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania programu

Nadzór nad realizacją programu hodowlanego ochrony będzie sprawować Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działająca przy Instytucie Zootechniki.

Grupa Robocza będzie okresowo dokonywać oceny efektywności działania programu poprzez analizę przebiegu realizacji celów, w szczególności w odniesieniu do:

- zwiększanie liczebności populacji – analiza coroczna,
- utrzymania zmienności genetycznej w chronionej populacji – analiza w okresach co 5 lat.

Projekt programu został przyjęty przez Radę Naukową Instytutu Zootechniki na posiedzeniu w dniu 10 grudnia 2003 r.; późniejsze zmiany związane z wdrażaniem programów rolno-środowiskowych zostały przyjęte przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych bydła działająca przy Instytucie Zootechniki, na spotkaniu w dniu 3 listopada 2004 r. Program uzyskał akceptację dyrektora Instytutu Zootechniki